

▣ XV AIEJI ▣ **WORLD CONGRESS** ★ **CONGRÈS MONDIAL**

▣ III ESTATAL ▣ **CONGRÉS DE L'EDUCADOR SOCIAL** ★ **CONGRESO DEL EDUCADOR SOCIAL**

BARCELONA - 6-9 JUNY 2001

TAULA RODONA A1 VALORS ÈTICS A LA SOCIETAT ACTUAL

Esperanza Guisán
Universitat de Santiago de Compostela,
Galícia (Espanya)

AMB EL SUPORT DE:

**Diputació
Barcelona**
xarxa de municipis

*Barcelona,
la ciutat de les persones*
Ajuntament de Barcelona

Socrates

AMB EL PATROCINI DE:

Voldria començar distingint entre valors morals i valors ètics, una distinció de vital importància que no acostumem a fer.

La moral, els valors morals, les normes morals procedeixen, generalment, de les tradicions, o són resultat de credos polítics o religiosos.

Com ja sabem des d'Aristòtil, tots som animals morals, però això no significa ni més ni menys que ens calgui ser socials en un sentit i altre, ja que les "normes" no arriben amb nosaltres al món. Tal com ens va advertir Aristòtil, per ser justos, cal practicar la justícia. O, dit d'una altra manera, cal "ensenyar" o estimular la justícia, de la mateixa manera que s'ha "d'ensenyar" i "estimular" la parla, perquè altrament romandríem muts; si parlem castellà o anglès no és per algun tipus de transmissió genètica o qüestió de raça o sang. Parlem la llengua en què hem estat socialitzats, generalment fruit del més pur atzar.

Una llengua no ha de ser millor que una altra i una norma moral en principi no ha de ser superior a cap altra sempre que s'ajusti als codis vigents.

Tanmateix, no tots els codis vigents són bons; n'hi ha de pitjors i de dolents, certament, en consideració al que és la condició humana, les seves aspiracions i desitjos il·lustrats, des de l'òptica de la imparcialitat.

Els codis vigents i les normes morals que en sorgeixen han de ser mesurats, justificats i jutjats des de les normes ètiques que sorgeixen de l'ètica, una disciplina del coneixement consistent en la reflexió desinteressada i en el desenvolupament de l'empatia i la imparcialitat.

Des de l'ètica examinem les lleis i normes morals vigents i decidim quina mereix que la qualifiquem com a norma ètica. La qüestió sobre què és l'ètica i què són les normes ètiques és, però, molt complexa i no s'hi sol dedicar el temps necessari.

Al llarg del poc temps de què dispenso em limitaré a insistir una i altra vegada en la necessitat de l'educació com a instrument per aprendre a dilucidar quines lleis morals positives, legals i costums són èticament recomanables i quines no.

Si d'alguna cosa peca la societat actual és de la ingenuïtat de creure que la "llibertat", el "pluralisme" i la "tolerància" són els valors que hem de respectar per damunt de tot.

Hi ha moltes classes de "llibertat", "pluralisme" i "tolerància", i no totes són igualment bones des d'un punt de vista ètic. Cal matisar una i altra vegada, veure les coses des de la distància adequada sense que les més properes ens enceguin, tal com demanava Hume, per assolir aquest sentiment peculiar que anomenem "sentiment moral".

Hem d'aprendre a veure els altres, amb les seves necessitats, anhels i aspiracions. Els resultats de les votacions no són de cap manera suficients; el percentatge més elevat de votants, el mouen l'egoisme, el prejudici, l'opinió pública, etc.

Tampoc no ens serveix, per descomptat, el rei filòsof de Plató, sinó que hem d'aspirar a una societat on tothom sigui rei filòsof, on tothom participi de la saviesa, el poder, la benevolència, la justícia i totes les coses agradables de l'existència. Cal prendre les decisions a partir de la saviesa de tothom, no a partir de l'opinió gairebé sempre equivocada d'una majoria.

Vivim en una societat contradictòria on, un cop Déu és "mort", sembla que tot estigui permès. La llibertat sembla un dels valors predominants, que permet a cadascú fer el que vulgui amb la seva vida sempre que no perjudiqui els altres. No obstant això, la llibertat profunda i ben entesa és la que consisteix que cadascú pugui fer el que vulgui sempre que beneficiï els altres.

Hi ha dos valors ètics que semblen apagats o a punt d'extingir-se: el conreu de l'excel·lència pròpia i l'amor benefactor envers tots els éssers vius. Aquests valors ètics són deures superrogatoris (excessius) que el liberalisme contemporani rebutja, tot i que des d'una altra perspectiva constitueixin l'eix de l'ètica.

Vivim una moral individualista que justifiquen les majories il·lustrades o no, generoses o míseres, pacifistes o terroristes.

Tret de rares excepcions, cadascun vota allò que l'afavoreix, allò que el beneficia, sense que el preocupi gaire què els passarà als altres. De vegades només vota allò que creu que l'afavoreix i el beneficia. És tan ignorant que ignora les fonts de la seva pròpia felicitat.

Malauradament, els meus coneixements d'història no són gaire amplis, però com més recerca faig en aquesta disciplina o en altres com la literatura i la filosofia, no em sembla que sigui pitjor que en èpoques passades.

El que detecto, més aviat, és un avenç significatiu que pot apropar-nos a la comunitat dels filòsofs.

Si seguim el desenvolupament moral individual de Kohlberg i el traslladem al desenvolupament moral de la col·lectivitat, em sembla que ens trobem en l'estadi 4.5, a mig camí entre l'estadi 4 del nivell convencional i l'estadi 5 del nivell postconvencional.

Al nivell convencional s'accepta el que hi ha establert. Al nivell postconvencional es construeixen normes noves segons la reflexió ètica.

L'estadi 4.5 que pateixen les nostres societats occidentals és un estat de ruptura, un moment de negació en què la col·lectivitat es cansa d'obeir lleis que sorgeixen de la voluntat dels déus i les autoritats civils.

Segons Kohlberg, no es pot confondre amb els estadis del nivell preconvencional, on imperen la ignorància i l'egoisme.

L'estadi 4.5 és un estadi rebel però no sense causa. En rigor es va viure amb més força immediatament abans i immediatament després de la transició espanyola, quan l'autoritat de l'Església va ser cada cop més desobeïda i els militants de determinades esquerres robaven als grans magatzems, no per necessitat, sinó per contravenir les lleis de la propietat burgeses.

Si bé no és, ni molt menys, l'estadi ideal, l'estadi en què es troba la nostra societat actual no és del tot desesperant i fins i tot en molts aspectes és esperançador.

És cert que s'ha produït una pèrdua notable de les "bones maneres" i que, entre els joves, sovint envanits en la ignorància arrogant i la inexperiència, es detecta una certa insolència.

Seria injust no indicar que l'autosuficiència també defineix els qui no són tan joves i els decididament madurs.

L'important és que d'alguna manera s'ha superat la ingenuïtat del passat que acceptava com a única veritat les paraules de l'antiil·lustrat capellà rector, els seus dogmes i les seves veritats. Ara els qui no creuen en una fe religiosa tornen a ser tan ingenus com per pensar que tot és relatiu i no hi ha una veritat axiològica ni de cap altra mena.

L'ésser humà s'ha quedat despul·lat de veritats de tot tipus. Ignora la seva ignorància i presumeix amb les seves riqueses, ja siguin moltes o poques. No troba a faltar l'excel·lència, la benevolència, la solidaritat, la *sympthaeia*, el coneixement de les coses i de les causes i tots els elements d'una vida feliç.

El dogma ha mort i no ens serveix substituir-lo per veritats i morals pragmàtiques que ajudin que l'ésser humà no sigui un llop per a l'ésser humà. Del que es tracta, com dirien Epicur o Hume, és de buscar l'amistat, la simpatia, la cordialitat.

No obstant això, el credo del nostre temps no va tan lluny (tot i que jo espero que sigui un punt de partida per arribar a una societat on tothom dona el millor de si mateix i ho comparteix amb tots els éssers humans i fins i tot amb tots els éssers vius).

Encara som molt lluny, però no anem del tot desencaminats; un cop mor el déu de la ira, de l'infern i del càstig, hem de carregar-nos a l'esquena, com diria Sartre, la responsabilitat dels altres, especialment els més dèbils.

Ens manca costum, hàbit, educació i el fet d'haver experimentat una vida d'alegre generositat i afabilitat mútua.

Aprenem matemàtiques o història, però no ens ensenyen a ser feliços tot fent feliços els altres. Vivim una època d'avars, que moltes vegades l'únic que fa és recordar-nos èpoques pretèrites. Plorem més per les nostres herències que pels nostres morts. En els moments més tràgics de l'existència ens distraiem barallant-nos per les pertinences del difunt.

Tothom vol ser lliure, i entén que aquesta paraula significa especialment "lliure de responsabilitat", fer tot allò que li ve de gust i ocupar-se, en tot cas, dels fills, les persones pròximes i, fins i tot, els seus compatriotes. La resta, però, els estranys, no compten. De vegades no compta ningú més que el "jo".

"Jo visc la meva vida. Tu viu la teva." Mentre la gent no es faci mal mútuament sembla que tot estigui permès. Tanmateix, fins i tot Mill, que es va fer famós per situar el "límit del dany" a l'exercici de la llibertat, expressa aquesta idea d'una manera complexa que podria donar lloc a altres interpretacions:

"L'única llibertat que mereix aquest nom és la de buscar el nostre propi bé, pel nostre propi camí, mentre no privem els altres del que és seu o els impedim esforçar-se per aconseguir-ho" (J.S. Mill, *Sobre la libertad*, Madrid: Alianza, 1994).

Per començar, sembla que del text de Mill es desprèn que la llibertat no consisteix a actuar segons el nostre caprici irracional, sinó mirant de buscar el nostre propi bé, que determina el conjunt de les meves capacitats i no la meva fantasia o la meva ignorància. En segon lloc, "no privar els altres del seu propi bé" o "impedir-los d'esforçar-se per aconseguir-ho", és alguna cosa més que deixar que els éssers humans busquin entre les deixalles alguna cosa amb què vestir-se o alimentar-se.

La llibertat en sentit positiu consisteix a afavorir els altres directament, sense caure en el paternalisme. Del que es tracta no és de donar-los de menjar, sinó que la comunitat augmenti les destreses i habilitats de tots per guanyar un salari amb què es puguin permetre ser éssers autònoms i no servidors del seu cap, de les autoritats locals o d'un altre tipus o de les institucions caritatives.

Però, per què m'he de preocupar jo del benestar i l'autonomia de tots els altres? Des d'un punt de vista prudencial semblaria en principi que si em trobo en una posició còmoda seré més feliç envoltat de necis, malalts i pobres que incrementaran la meva mitjana. Molt poques vegades ens adonem que com més sans i més savis siguin els altres i com més bé treballin, desenvolupin el raonament i la sensibilitat, més em beneficiaré jo d'un ambient tan enriquidor. En canvi, als ambients pobres emmalalteixo, la meva

capacitat productiva es paralitza i em sento arrossegat a ser un egoista que gaudeix de l'observació de les penes dels altres.

Per tant, des d'un punt de vista ètic, on desenvolupo al màxim els meus dots de raonament i sensibilitat, m'adono que la meva felicitat més profunda depèn del fet de viure envoltat d'individus profundament feliços, i encara més si jo he contribuït que aquest estat de coses sigui realitat.

Aquesta noció de llibertat positiva i de felicitat, però, no s'aprèn a la vida, sinó que cal "habituar-s'hi" i "educar-s'hi". Podem conformar-nos amb el que ens han donat i considerar-nos "feliços", però ningú amb dos dits de seny diria que un captaire o un malalt greu és feliç, sinó com a molt un "resignat" o un conformista.

Per tant, sembla que a la societat en què vivim manca llibertat en sentit positiu, amb la consegüent corresponsabilitat per l'excel·lència i el desenvolupament dels talents.

El relativisme que neix del liberalisme contemporani és summament hipòcrita. Si vostè vol practicar l'escissió del clítoris a la seva filla actua perfectament, jo li ho permeto, sempre que vostè deixi que la meva es vesteixi de blanc el dia de la seva primera comunió. Tot té el mateix valor, particularment si pertany a la nostra "sagrada tradició". La meva "sagrada tradició", com la seva "sagrada tradició", no són "sagrades" pels seus continguts, sinó perquè es tracta de corpus de doctrines que avalen el temps, un "poble" o una "raça".

Però, quina relació té l'ètica amb els costums d'una tribu? Cap o pràcticament cap.

En el passat, l'arrelament de la terra a l'ètnia, a la tribu, han estat obstacles formidables per al progrés de la humanitat.

La diferència important és que antigament la veritat de la meva ètnia era la veritat universal. Per això, els conqueridors i els missioners creuaven els mars per dur "la seva" fe als altres, perquè la seva "fe" era la Fe.

La diferència entre la creença en la fe pròpia com a veritat incontestable universalment i la creença en la fe pròpia com a veritat incontestable dins la meva ètnia rau en el fet d'haver rebaixat les pretensions de superioritat d'uns envers els altres. Ara ningú no pretén ser ni millor ni pitjor que ningú. Som "tolerants" i "pluralistes". Som tan tolerants i pluralistes que ho admetem tot; fins i tot la intolerància, la impassibilitat davant el sofriment dels altres, la indiferència enfront de la pobresa del tercer món?

Fugim dels problemes. Ens estimem més ser necis abans d'invertir temps en la lectura. Si els altres són pobres i borratxos la culpa és seva, no ens importen les causes que n'han determinat el caràcter i la conducta.

Hi ha pocs filòsofs que hagin disposat de prou finesa moral per posar de manifest que les relacions humanes de subordinació són doblement perjudicials. Tant el subordinat com el cap són éssers que desconfien mútuament, que pretenen enganyar-se mútuament, el cap treballant el mínim possible, el subordinat treballant el mínim possible sempre que pugui passar desapercebut. És clar que hi ha excepcions, però l'antagonisme obrer-empresari, empleat ("utilitzat")-ocupador ("utilitzador") és perjudicial, no només per a la consciència moral, sinó també per a la felicitat prudencial de tots els éssers humans. Alegrar-se amb la pròpia felicitat és millor, en tots els sentits de la paraula, que amargar-se amb el propi dolor. De la mateixa manera, alegrar-se amb l'alegria dels altres, simpatitzar-hi, veure'ls com a continuadors del nostre jo, és infinitament més satisfactori que "complaure's" en l'odi a la resta d'éssers humans "gaudint" dels seus fracassos i penalitats.

La moral actual sembla caracteritzar-se per un amor desmesurat per tot allò propi, alhora que es negligeix, es menysprea i fins i tot s'odia la resta. Almenys, la moral religiosa, complexa i desigualment valuosa, accentuava la preocupació per la felicitat dels altres, si bé ho feia d'una manera inadequada, confusa i maldestra.

Una de les afirmacions era, per exemple, que qui estimés els "germans" ho fes per amor al "Pare". O que els qui no tractessin els altres amb misericòrdia anirien a l'infern, la qual cosa ens situava al nivell preconvençional de Kohlberg, que consisteix a actuar per amor al premi o per por al càstig. No obstant això, aparentment semblava que estiméssim els altres, en donar almoines als pobres i contribuir a les institucions benèfiques, tot i que nosaltres gairebé no renunciàvem a les nostres riqueses ni permetíem una redistribució justa dels béns materials.

Van arribar a dir que els pobres i els rics ho eren per voluntat divina. I que el mateix passava amb els malalts i els dèbils. La dona pariria amb dolor i tindria els fills que la Providència li volgués enviar.

En aquest sentit, penso que aquesta societat ha avançat considerablement quant a la llibertat negativa, encara que siguin molt escassos els avenços en la llibertat positiva. El divorci s'ha despenalitzat, i hom lluita per la despenalització plena de l'eutanàsia i l'avortament.

Hi ha més sensibilitat envers els maltractaments, la pena de mort i la tortura. Cada cop hi ha més gent que lluita pels drets humans, malgrat que els avenços en aquest terreny són lents i encara ens trobem amb situacions en què no es tenen gens en compte els drets de les persones, i molt menys els dels animals.

El més important és el fet que els éssers humans no estimen els altres fins al punt d'exigir per als darrers més del que reclamen per a ells mateixos. No s'aturen a pensar que els altres també pateixen i gaudeixen, que compartim

els mateixos gens i que, segons l'ambient social i cultural, l'educació a l'escola, a casa, als jocs i diversions, tots podem ser filantrops o assassins.

En altres paraules, hom ignora que l'amor, la felicitat i l'ètica van juntes, i que l'única forma d'acabar amb tot allò que desuneix i amb les guerres consisteix a "conjuntar" totes les races i cultures, rebutjar tot allò que resulti de ritus vandàlics, tradicions injustificades, tabús, etc., i potenciar els vincles entre els afectes mutus.

El que resulta lamentable és el fet que la majoria de la gent encara no s'hagi "mirat" la resta de la humanitat i dels éssers vius, ni s'hagi preocupat d'esbrinar d'on provenen aquests drets humans anomenats *universals* però que cadascú demana per a ell mateix i els augmenta o restringeix segons li convé.

Als drets humans no hi ha res de misteriós ni sobrenatural. La constitució humana ens exigeix menjar, dormir, distreure'ns, alegrar-nos, disposar de companyia i afecte, etc. Les necessitats humanes es potencien i es desenvolupen segons les circumstàncies. Un esquimal necessita més roba d'abric que un caribeny i un individu adult i un nounat necessiten alimentacions molt diferents. Tot plegat –els exemples podrien ser interminables– no dóna peu, ni avala, ni justifica la creença que les necessitats i els drets humans que se'n deriven són relatius a la cultura. Els drets humans són transculturals perquè hem estat dotats de necessitats físiques i psíquiques similars.

Fomentar el desenvolupament dels drets humans, els que fins ara hem descobert i els que es desenvoluparan en el futur no és un acte capriciós ni una mostra de paternalisme ni un anhel etnocentrista de conquerir la resta de la humanitat per al nostre credo.

La qüestió és molt més complexa i requereix estudis diversos, i sobretot "educació moral", per comprendre què és el que pot ser plural i el que ha de ser igual per a tots (un nadó no pot rebre puntades de peu en una cultura i carícies en una altra).

En un altre sentit, el que és tolerable té límits com a conseqüència de la pluralitat de normes ètiques. És cert que certes normes morals poden ser "tolerables" encara que no siguin recomanables prudencialment o moralment. Caminar despul·lat pel carrer en ple hivern és una extravagància que podem pagar cara, amb una pulmonia.

Aquest projecte s'ha dut a terme amb el recolzament de la Comunitat Europea.

El contingut d'aquest projecte no reflecteix necessàriament les opinions de la Comunitat Europea, ni implica cap responsabilitat per part seva.